

تحلیل کیفیت باز آفرینی فضا عمومی شهری بر مبنای رضایتمندی کاربران فضا

(نمونه موردی میدان منیریه تهران)*

احسان درستکار^۱، حمید ماجدی^۲ (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۷/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱۰/۰۹

چکیده

باز آفرینی میدان به عنوان یک فضای عمومی می‌تواند از اهمیت ویژه‌ای برخوردار باشد. یکی از مسائل اصلی که در این میان وجود دارد، تغییر فضای بوجود آمده در میدان، به واسطه ی تخریب و اجرای عملیات عمرانی و بازآفرینی مجدد میدان می‌باشد که فضای بوجود آمده جدید تا چه حد نیازهای کاربران فضا را در ابعاد مختلف شامل ارتباطی، اجتماعی، فرهنگی، دسترسی و غیره فراهم می‌کند. فرضیه و سوال تحقیق پیشرو می‌تواند به این موضوع بپردازد که، فضای ایجاد شده یا باز آفرین شده تا چه حد رضایت کاربران فضا را به همراه داشته است و توانسته کیفیت فضا را ارتقاء دهد؟ هدف تحقیق حاضر بررسی رضایتمندی کاربران فضا از بازآفرینی فضای عمومی شهری به مرکزیت میدان منیریه است. رویکرد حاکم بر این پژوهش روش پیمایشی با استفاده از پرسشنامه می‌باشد. علاوه بر این، به منظور تقویت پایه‌های نظری و دقت در گردآوری اطلاعات از روش‌های مطالعه اسناد و مدارک، نیز استفاده شده است. برای سنجش روایی از روش روایی صوری و برای آزمودن پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده گردیده است. میدان منیریه که به عنوان نمونه موردی در نظر گرفته می‌شود، یک فضای عمومی شهری می‌باشد، که به دلیل قرارگیری در مرکز شهر تهران و نزدیکی به بازار، از نظر ارتباطی و هم از نظر فعالیت‌ها و مشاغل جایگاه خاصی را دارد. از طرفی هم علاوه بر ساکنین محدوده، پذیرای تعداد زیادی افراد از بیرون به درون محدوده می‌باشد. نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان می‌دهد که، متغیرهای مستقل به طور کلی حدود ۴۳ درصد از تغییرات متغییر وابسته را تبیین می‌کنند. به طوری که، نفوذپذیری به میزان ۴۳ درصد، ادراک شخصی به میزان ۳۲ درصد، غنا به میزان ۳۰ درصد، تنوع به میزان ۲۲ درصد، خوانایی به میزان ۲۱ درصد، رونق و وسعت به میزان ۱۵ درصد و مقتضیات بصری به میزان ۱۴ درصد تاثیر داشته‌اند. بنابراین نتایج تحقیق بیانگر این است که، کاربران از فضای ایجاد شده به نسبت زیاد و خیلی زیاد رضایت دارند. بجز متغیر غنا که در بررسی نظرات کاربران فضا نشان داد با افزایش غنا، رضایتمندی کاربران از فضا کاسته می‌شود، با افزایش متغیرهای دیگر شاهد افزایش رضایتمندی کاربران از فضای عمومی بازآفرینی شده میدان منیریه تهران خواهیم بود.

واژه‌های کلیدی

بازآفرینی، میدان منیریه، رضایتمندی کاربران فضا، میدان شهری، فضای عمومی.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی منطقه‌ای، دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲. دانشیار دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۱- مقدمه و بیان مسئله

فضاهای عمومی شهری از دیرباز تاکنون بستر کالبدی تعاملات اجتماعی مردم بوده است. هر چند ویژگی های کمی و کیفی فضاهای شهری طی زمان و در اثر عوامل گوناگون چندی تغییر کرده است، اما همواره شهروندان و سایر استفاده کنندگان از شهر به چنین فضاهایی نیازمند بوده‌اند (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۲۸). تحقیقات و تجارب جهانی صورت گرفته درباره "فضاهای عمومی شهری" نظیر گودمن^۱ (۱۹۸۶)، کالسر^۲ (۱۹۹۳)، گلزر^۳ (۱۹۸۷)، دراتلی^۴ (۲۰۰۴)، ولفگانگ^۵ (۲۰۰۰)، وریپول^۶ (۱۹۹۲) بر این نکته اشترک دارند که فضاهای عمومی شهری می‌بایست مکانی برای تعاملات اجتماعی و زندگی جمعی باشند. فضاهای عمومی را دارای رسالتی برای افزایش "سرمایه اجتماعی" در جوامع، در بستر تعاملات و مراودات اجتماعی می‌دانند که می‌توانند بستری برای توسعه و شکل‌گیری "هویت فردی" و "اجتماعی" باشند (Mitchell, 1996). میدان منیریه به عنوان یک فضای عمومی شهری به دلیل قرارگیری در مرکز شهر تهران و نزدیکی به قلب بازار پایتخت، اماکن، ادارات دولتی و سیاسی و از نظر ارتباطی و هم از نظر فعالیت‌ها و مشاغل در نزدیکی مرکز تاریخی شهر تهران واقع شده است. از طرفی هم علاوه بر ساکنین محدوده، پذیرای تعداد زیادی افراد از بیرون به درون محدوده می‌باشد. در گذشته میدان منیریه مانند تمامی میدان‌های دیگر، دارای یک مرکزیت اصلی و ارتباط با ۵ خیابان اطراف خود داشت که این مرکزیت به همراه مبلمان شهری و فضای سبز همراه بود. مسئله اصلی در این میان تغییر فضای بوجود آمده در میدان به واسطه‌ی تخریب و اجرای عملیات عمرانی مترو تهران و بازآفرینی مجدد میدان می‌باشد. فضای بوجود آمده جدید تا چه حد نیازهای کاربران فضا را در ابعاد مختلف شامل ارتباطی، اجتماعی، فرهنگی، دسترسی و غیره فراهم می‌کند؟ با توجه به احداث خط سه مترو تهران اقدام به تخریب فضای مرکزی میدان و ارائه طرح جدیدی برای بازآفرینی میدان منیریه شد. با اتمام عملیات احداث مترو و بازآفرینی فضای جدید میدان منیریه، فرضیه و سوال تحقیق پیشرو می‌تواند بپردازد به این موضوع که، آیا فضای ایجاد شده یا باز آفرین شده تا چه حد رضایت کاربران فضا را به همراه داشته است و توانسته کیفیت فضا را ارتقاء دهد؟ در واقع هدف تحقیق حاضر بررسی رضایتمندی کاربران فضا از بازآفرینی فضای عمومی شهری به مرکزیت میدان منیریه می‌باشد.

۲- چارچوب نظری

۲-۱- بازآفرینی

بازآفرینی یا معاصرسازی در طی روند مربوط به از نو فعال شدن صورت می‌پذیرد. در این اقدام، محیط فیزیکی و ساختار اجتماعی اقتصادی فضاهای شهری، از طریق توانمندسازی محیطی احیا می‌شوند. بازآفرینی خلق فضاهای جدید با حفظ ویژگی‌های اصلی فضای قدیم (کالبدی و فعالیت) است و هدف، حفظ ویژگی‌های ارزشی بافت قدیمی، خلق ویژگی‌های جدید و متناسب با نیاز روز و تعریف مجدد ارزش‌های گذشته برای پاسخ‌گویی به نیازهای معاصر می‌باشد (حناچی، ۱۳۸۶: ۱۵). بازآفرینی محیط‌های شهری از رکود اقتصادی، محیطی، اجتماعی و فرهنگی که در اثر زوال و تخریب کالبد فیزیکی به وجود می‌آید، جلوگیری می‌کند (Robert & Sykes, 2000; 140). به صورت کلی، بازآفرینی، نگرشی هماهنگ و گسترده و اقدامی است که به حل مسائل و مشکلات شهری منجر می‌شود و در پی ایجاد وضعیتی پایدار در اقتصاد، کالبد، اجتماع و محیط است. کلیه تدابیر در وهله اول از نظر سبک معماری و شهرسازی، ارزیابی و سپس به صورت هم زمان در تطابق با مؤلفه‌های فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی و ویژگی‌های محیطی بررسی می‌شوند. هدف اصلی در روند بازآفرینی، افزایش کیفیت زندگی اجتماع محلی و تضمین مشارکت آن‌ها در این روند است (Aykaç, 2009; 5). در بازآفرینی کیفیت مدار، باید متغیرها و نمایانگرهای محیطی را هدف قرار داد و آنچه را که آفریده شده بود را بازآفرینی نمود. میدان منیریه تهران به دلیل قرار گرفتن در مرکز شهر و نزدیکی با هسته تاریخی شهر می‌تواند فضای مهم تلقی شود. در مراکز تاریخی شهر با ایجاد مولفه‌های کالبدی و شرایط خاص برای فعالیت‌های سرگرمی و گردشگری می‌توان اقتصاد محلی را ارتقا داد (پامیر، ۱۳۸۹: ۲). تصویر ذهنی افراد و امکان بازشناسی خاطرات از یک شهر به صورت گسترده‌ای از کیفیت قلمروهای همگانی آن در قالب خیابان‌ها، بلوارها، باغ‌ها، میداين، میدانچه‌ها و آب کنارها نشأت می‌گیرد. کیفیات کلی محیط همگانی است که شهر را خاطره انگیز و قابل زندگی می‌سازد، بنابراین بازآفرینی در مقیاس میداين تلاشی است در جهت آفرینش دوباره محیطی که نشان دهنده زندگی شهری نمونه بوده است (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۳).

۲-۲- کیفیت^۶

عملکردی، کیفیت صوری و کیفیت زیست محیطی طبقه‌بندی می‌شوند. همچنین میزان هماهنگی بین هر یک از بخش‌های فوق، کیفیت‌هایی را ایجاد می‌نمایند که در بحث‌های سازگاری به آن می‌پردازند، مانند سازگاری میان عملکرد و معنا. تأثیرات روانی و عاطفی حاصل از ادراک فضا و کیفیت‌های مربوط به آن، بازشناسی خاطرات (هویت و تعلق خاطر)، ایجاد توقعات عام، ارتباط با اندوخته‌های ذهنی و پاسخگویی به انتظارات انسان را امکان‌پذیر می‌کنند. کلیه این عوامل که در ارتباط مستقیم با فرهنگ و سنت مخاطب است، سبب ارزش‌گذاری و تغییر دیدگاه‌های انسان به فضا می‌شود. این مؤلفه‌ها که تجربه فضا را برای استفاده‌کننده دلپذیرتر و قدرت تأثیرگذاری آن را نیز تقویت می‌کنند، از مؤلفه‌های کیفیت معنایی مکان هستند. کیفیت عملکردی به وسیله ساختار سازمان‌دهنده، تأمین فضاهای حرکتی، دسترسی سواره و پیاده و تأمین فضای برپایی مراسم و آیین‌ها تعریف می‌نمایند. دیگر مؤلفه‌های این کیفیت مانند توازن میان افراد رده‌های مختلف سنی استفاده‌کننده، حضور گروه‌های اجتماعی ویژه و میزان استفاده مرتب و دائمی کاربران فضا، در تسهیل میزان مشارکت عمومی و میزان کارایی و توازن فعالیت در فضا سهم اساسی دارند. کیفیت محیط کالبدی، تنوع کاربری‌ها، میزان برانگیختگی حس کاوش و کنجکاوی در استفاده‌کنندگان و عوامل مرتبط با چشم اندازه‌های شهری در مقوله کیفیت صوری می‌گنجد. کیفیت زیست محیطی در دو بعد کلان و خرد تعریف می‌شود که در بعد خرد، دربرگیرنده مقولات اقلیمی خرد فضاهای شهری و در بعد کلان، شامل پدیده پایداری زیست محیطی است.

۲-۳- فضای عمومی شهری

فضای شهری در مفهومی عام، ارتباط متقابل میان روابط و رفتارهاست. یعنی ضمن آنکه محل همجواری هویت‌های فردی است، در یک زندگی شهری خود به مثابه مهم‌ترین عامل احراز هویت بوده و بر رفتارها و روابط انسانی تأثیر می‌گذارد. علاوه بر این فضای شهری، به عنوان یک فضای عمومی محل ظهور و حیات بخشی اندیشه‌ها و خواست‌های فردی و اجتماعی انسان هاست، یعنی مهم‌ترین مرکز ادراکات اشتراکی آدمی است و شاید به همین دلیل در توسعه انسانی جوامع نقش بسیار پراهمیتی را داراست (صدری، ۱۳۸۵). فضای شهری می‌تواند با ساختار کالبدی و کارکرد اجتماعی‌اش عرصه مطلوبی برای رشد و بالندگی جامعه مدنی ارائه دهد

کیفیت مفهومی پیچیده است که در شرایط و مناسبت‌های مختلف، معانی گوناگونی به خود می‌گیرد. این مفهوم در کلیه زمینه‌های مرتبط با زندگی انسان به کارگرفته شده است و کارشناسان هر رشته مسائل و پدیده‌های مرتبط با کیفیت را با توجه به باستر و حالت آن تفسیر نموده‌اند. گرایش‌های مختلفی در شکل‌گیری کیفیت محیط شهری وجود دارد. براساس نظر لینچ، مؤلفه‌های شکلی شهر خوب و کیفیت‌های مطلوب مکان شهری موفق، عبارت است از: سرزندگی (محیط سالم)، ادراک (احساس مکان و هویت)، تطابق (تطابق فضایی)، دسترسی (قابلیت سرویس به مردم، فعالیت و ادراک) و کنترل (Lynch, 1981: 76). در واقع، کیفیت‌ها در کلیت خود تعیین درونی و اساسی پدیده‌ها هستند که آن را به چیزی تبدیل می‌کنند که باید باشند و بدین وسیله یک چیز را از همه چیزهای دیگر متمایز می‌گردانند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۰۴). کیفیت‌ها به شی‌ثبات نسبی می‌بخشند و به گفته ارسطو، کیفیت‌ها آن‌هایی هستند که تفاوت یک موجود را بیان می‌کنند. منظور از کیفیت، از طرفی خاصیت‌ها و ویژگی‌های اصلی یک چیز است و از طرف دیگر کلیت و قاعده‌ای از جز کیفیت‌هایی است که یک چیز را به وجود آورده‌اند (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۱۰۶). در واقع با کمک جزء کیفیت‌ها، می‌توان به تفاوت ویژگی‌های یک چیز پی برد؛ در حالی که به وسیله کیفیت‌های کلی می‌توان به تفاوت چیزها از یکدیگر رسید (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۸: ۶۷). جاکوب^۷ و اپلیارد^۸ در سال ۱۹۸۷ قابلیت زندگی، هویت و کنترل، دسترسی به فرصت‌ها و امکانات، اجتماع و زندگی عمومی و خوداتکایی شهری را اهداف ضروری برای محیط خوب زندگی شهروندی ذکر می‌کند (Jacob & Appleyard, 1987; 26). معیارهای کیفی زندگی شهروندی مقوله‌ای است که در سال‌های اخیر در برنامه‌ریزی، طراحی و توسعه شهری همواره یکی از عوامل مورد بحث بوده است. معیار در کلی‌ترین معنی، هرگونه استانداردی است که با آن درباره کسی یا چیزی داوری و یا قضاوت می‌شود و به مفهومی جزئی‌تر، نشانه‌ای کاملاً قابل اعتماد برای تشخیص حقیقت یک موضوع است (پاشایی، ۱۳۶۹: ۱۲۱). مؤلفه‌های کیفی زندگی شهروندی به ویژگی‌های اساسی مکان بستگی دارد که حاصل کلیت مورد مطالعه، انواع اجزای این کلیت و نسبت بین آن‌ها و رابطه موجود بین اجزا است. علاوه بر آن هر یک از مؤلفه‌های کیفیت محیط در چهار بخش کیفیت معنایی، کیفیت

هیلدر براند فری^{۱۰}، بالا بودن رضایتمندی از محیط شهر را در گروهی ویژگی‌های زیر عنوان کرده است. از نظر او یک شهر خوب:

- باید کلیه نیازهای ساکنین خود را تأمین کند.
- باید دارای ایمنی، امنیت و حفاظت بوده و از نظر بصری و عملکردی محیطی سامان یافته و با نظم باشد.
- باید محیط اجتماعی هدایت کننده باشد و حس مکان را تقویت نماید.
- باید دارای یک تصویر ذهنی مناسب، شهرت و اعتبار خوب باشد و به مردم حس اعتماد و منزلت دهد.
- باید به مردم فرصت خلاق بودن، شکل دادن به فضای شخصی و بیان خودشان را دهد.
- طراحی شده، از نظر زیبایی‌شناسی مطبوع و از نظر کالبدی قابل تصور باشد (براند فری، ۱۳۸۳: ۳۰).
- بنتلی^{۱۱} در کتاب محیط‌های پاسخگو، در سال ۱۹۸۵، هفت معیار برای ارزیابی کیفیت محیط‌های شهری عنوان می‌کند که عبارت‌اند از:

نفوذپذیری: به معنای ایجاد دسترسی‌های مختلف در یک محیط است.

تنوع: به معنای به حداکثر رساندن تنوع استفاده از مکان‌ها و کارایی انواع فضاهاست.

خوانایی: خوانایی همان کیفیتی است که محیط را قابل دسترس می‌سازد و در دو سطح فرم فیزیکی و الگوهای فعالیت می‌باشد.

غنا: به مفهوم توجه به ظرافت و ریزه کاری در محرک‌های حسی مختلف (و نه صرفاً محرک‌های بصری) (گلکار، ۱۳۷۹: ۱۲).

مقتضیات بصری: حالات بصری که گروه‌های اجتماعی با توجه به تجربیات محیطی و خواسته‌ها و اهدافشان از یک محیط تفسیر می‌کنند.

۲-۴- رونق، وسعت یا پرمایگی

ادراک شخصی: وضوح الگوی مکانی فعالیت‌ها برای اشخاص که می‌تواند چگونگی استفاده از هر فضا و مکان را برای افراد روشن سازد (بهرامی‌نژاد، ۱۳۸۲: ۸۲-۸۱).

در مطالعاتی که در مینه سوتای شمالی برای سنجش کیفیت محیط‌های سکونتی انجام داده‌اند، سه مؤلفه حس مکان، احساس تعلق مکانی و هویت مکان را به عنوان عوامل تأثیرگذار بر کیفیت محیط در نظر گرفتند. در این مطالعات آمده است که مفهوم کیفیت محیط از ترکیب مطالعات زیست محیطی، اقتصادی، جغرافیایی و اجتماعی با حس

(حبیبی، ۱۳۷۹). یک فضای شهری می‌تواند متناسب با نیازهای مکانی و زمانی افراد جامعه، خصلت مطلوب یا نامطلوب پیدا کند (Golany, 1996). ماهیت و چگونگی فعالیت‌هایی که در فضاهای شهری صورت می‌گیرند، به طور کلی به دو عامل عمده و اساسی نسبت دارند: عامل فرهنگ و عامل محیط (یا خصوصیات فضایی- کالبدی). اما نحوه و میزان تأثیر این دو بر نحوه وقوع فعالیت‌ها که همان رفتارها و یا به عبارت صحیح‌تر الگوهای رفتاری باید باشد، یکسان نیست (بحرینی، ۱۳۸۳).

۲-۳-۱- کیفیت فضای عمومی شهری

کیفیت فضاهای عمومی شهری بر اساس مولفه‌های شکل‌دهنده فضا و مکان قابل تبیین است. کیفیت فضاهای عمومی شهری از طریق وجود کیفیت در ابعاد کالبدی، فضایی، فعالیتی- اجتماعی، نمادین، و هماهنگی، یکپارچگی و سازگاری ابعاد آن با همدیگر حاصل می‌شود. برای ایجاد چنین کیفیاتی نباید بر عناصر یا عملکرد به تنهایی تکیه کرد، بلکه باید شکل و محتوا همراه با هم در ایجاد آن دخالت نمایند. کیفیت یک فضای عمومی شهری زمانی از نظر کاربران فضا مطلوب است که تنها با مفهومی ایستا از فضا، به فرآیندهای اجتماعی، منفک از فضای ذهنی و فیزیکی نگریسته نشود. اما اگر فضاهای فیزیکی و ذهنی دارای تولیدی اجتماعی باشند، هر دو درگیر فرآیند تولید فضا خواهند بود. رویکرد منسجم‌تر، می‌تواند فضا را فضایی عینی و فیزیکی با ابعاد اجتماعی و روان شناختی ببیند. تنها ترکیبی از ابعاد اجتماعی و فیزیکی فضا، همچنین اشیا و مردم می‌توانند دیدی متعادل از ساختارهای فضای شهری به دست دهند، حتی با وجود پیچیدگی که چنین دیدی ترکیبی به دنبال دارد. دیدگاهی اجتماعی- مکانی که در آن این دو بعد با پیچیدگی‌هایشان در هم چفت و بست می‌شوند، این امکان را خواهد داد که مشخص شود، چگونه ساختارهای مکانی، شکل‌گیری‌های اجتماعی و نیز تاثیرگذاری بر آن را بیان می‌کنند. برای درک فضای شهری، باید ابعاد فیزیکی، اجتماعی و نمادین فضا را به شیوه‌ای منسجم و در فرآیند تولید فضا دریابیم (یگانه و همکاران، ۱۳۹۱: ۴).

۲-۳-۲- معیارهای فضای عمومی شهری و رضایتمندی از محیط

ساخت و طراحی فضاهای شهری بر پروسه زندگی اجتماعی تأثیر می‌گذارد و می‌بایست از نظر جسمی و روانی برای شهروندان کارایی داشته باشد (سیفایی، ۱۳۸۴).

شکل بخشی به این حیطة تابع معیارهای زیباشناسی و نیز اولویت‌های محیطی، سیاسی و اجتماعی شهر است. ملاحظیات تاریخی و جامعه‌شناسانه شهری حاکی آن است که اهداف طراحی فضای آرمانی در میدان مدرن می‌تواند شامل اصولی از این دست را در بر گیرد:

میدان می‌تواند محل نمایش فرهنگ، نماد جهان‌بینی و آرمان‌های متعالی یک شهر باشد.

میدان می‌تواند محل نمایش قدرت جامعه و یا اقتدار نظام سیاسی حاکم بر یک شهر باشد.

میدان می‌تواند محل نمایش ثروت، توان اقتصادی و تکنیکی یک شهر باشد.

میدان می‌تواند محل نمایش قدرت خلاقه، ذوق و درک هنری ساکنان یک شهر باشد.

میدان می‌تواند محلی برای تبلور و تثبیت اسطوره‌ها و تداوم باورهای ملی باشد (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۱۱۱).

این در حالی است که میدان مدرن همچنان می‌تواند برخی عملکردهای سنتی را نیز در برداشته و در جهت تحکیم اهداف فوق، به محلی ویژه برای فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و یا تفریحی خاصی که یک نقطه از سطح شهر مطلوب باشد، مبدل گردد.

- حیطة دوم (فضای حرکت) یا بخش واصل میدان است که به تامین دسترسی‌های درون شهری و ارتباط مناطق مختلف آن اختصاص یافته است. ارتباط عابر پیاده (کندرو) و اتومبیل‌ها (تندرو) و در این فضا، به صورت فزاینده و بر اساس نظم فضایی ویژه و برقراری نظام تفکیک و جدایی معقول قرار دارد. زیرا با افزایش سرعت و آلودگی، امکان نزدیکی و تداخل بی‌رویه کمتر و کمتر گردیده است. زده، جدول، خط کشی، ماموران دولتی و چراغ‌های راهنما ابزار برقراری این جدایی و جلوگیری از تضاد مخاطره‌آمیز این عملکرد با تردد عابر پیاده است. توفیق در اجرای متوازن این جدایی، بدون آنکه به تمامیت میدان صدمه بزند، موجبات آزار ذهنی و جسمی پیاده‌ها را فراهم کند و یا اخلاقی در برگزاری عملکردهای دیگر و اصلی میدان بی‌اورد از پیش نیازهای طرح فضای حرکت در یک میدان مدرن است.

- حیطة سوم (فضای دیدار) یا بخش خارجی میدان است و محل تقاطع آمد و شد شهروندانی است که برای ملاقات، خرید و یا تفریح از بخشی به بخشی، و یا از نوعی فعالیت شهری به فعالیت دیگری روی آورده‌اند. این بخش محل اصلی برقراری تعامل بین عابران و فضاهای تجمع

مکان به وجود آمده است. لارکین^{۱۲} در سال ۱۹۹۸ عنوان کرده است که حس مکان از تجربیات شخصی افراد استنباط می‌شود. کانتریل^{۱۳} در سال ۱۹۹۸ حس مکان را به این صورت تعریف می‌کند: حس مکان یک مفهوم شخصی و گردآمده از تجربیات افراد است که در یک مکان فیزیکی خاص و بر اساس ترجیحات افراد و یا نقشی که آن مکان در زندگی روزانه افراد ایفا می‌کند، معنا پیدا خواهد کرد (Dorr, 2002; 6-10).

۲-۵- میدان شهری

اهمیت میدان در سیمای شهر و روستا و یا یک مجتمع زیستی، محدود به شکل و فرم ظاهری آن نیست بلکه وقایع تاریخی و مهمتر از آن نیازهای اجتماعی موجب می‌شود تا در محل مناسبی فضایی به نام میدان بوجود آید و بخشی از زندگی روزمره مردم در آن جریان یابد. در طول تاریخ، میدان بر حسب ضرورت‌های مکانی و زمانی نقش و عملکرد متفاوتی داشته است. گاهی به صورت مکانی برای عرضه کالا بوده و زمانی فضایی حکومتی و دیوانی و یا مذهبی داشته است. در دهه‌های اخیر بسیاری از عملکردهای کلاسیک آن به بناها منتقل شده است و به علت وضعیت و موقعیت فعلی دیگر نمی‌توان عملکردهای گوناگون اجتماعی دوران گذشته را از آن انتظار داشت. تعاریف مختلفی از میدان شهری ارائه شده است که می‌توان به یکی از آن‌ها اشاره کرد: مدل دیگری برای فضای باز شهرست که از شهرهای تاریخی اروپا گرفته شده است. منظور از میدان، نقطه تمرکزی برای تحرک در قلب یک بافت متراکم شهرست. عموماً سطحش سنگفرش شده، با سازه‌های متراکم محصور گشته، با چند خیابان احاطه شده و یا با آنها مرتبط است. به منظور جلب گروه‌های مردم جلوه‌های ساخته شده‌ای نیز در خود دارد و برای تسهیل ملاقات عموم نیمکت‌ها، آب نماها و سرپناهایی در آن ساخته‌اند. سبزه و درختکاری‌اش ممکن است قابل یا غیر قابل توجه باشد (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۱۱۰). در عمل، کالبد فضایی میدان مدرن را می‌توان به سه حیطة مشخص تقسیم و در شکل‌گیری هر کدام دقت جداگانه کرد:

-حیطة اول (فضای آرمانی) یا بخش مرکزی میدان است و به محلی برای نصب یادمان، محوطه‌سازی تزیینی و یا ترکیبی از این دو اختصاص یافته و حاوی پیامی ضمنی برای ناظران است. از این رو ارتباط عابر پیاده با این حیطة عموماً بصری و ذهنی بوده، و هدفش القای هویت مفروض، انتقال پیام فرهنگی و برقراری پیوند آرمانی بین افرادیست که در برخورداری از آن شریک‌اند. عملکرد غایی و چگونگی

اجتماعی، اقتصادی و گاه سیاسی است و از این رو می‌تواند از تنوع فضایی بسیاری برخوردار باشد. وجود فضاهای خرید و فروش، بازی و وقت‌گذرانی و نیز محلی برای اجتماعات منظم و نظیر این‌ها در شکل‌گیری هویت میدان و منطقه‌ای که در آن قرار گرفته، بسیار موثر است، حال آنکه فقدان یا تجمع فعالیت‌های خاصی از این قبیل، می‌تواند در یک موقعیت جغرافیایی ویژه نامطلوب تلقی شود، و با خدشه‌دار کردن هویت محلی و منطقه‌ای آن میدان، اصول اولیه طراحی و عملکرد نهایی آن را زیر سوال برد (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۱۱۲).

۲-۶- حس رضایتمندی

حس رضایت و خشنودی پیامد احساسات و نگرش‌های مثبت نسبت به موفقیت افراد در جامعه است به طوری که این حالت مثبت به سلامت فیزیکی، سلامت اجتماعی، ارگانیکی و بهداشت روانی منجر می‌شود و می‌تواند به مرتبه بالاتری بنام تعهد اجتماعی که یک نگرش مستمر و وفادارانه نسبت به جامعه است منجر شود (گالبرایت، ۱۳۸۲: ۱۳-۱۰). انسان خشنود می‌تواند با عوامل ناخوشایند و فشارهای محیطی به سازگاری مثبت بپردازد. بنابراین خشنودی می‌تواند سازگاری را به دنبال داشته باشد و لیکن سازگاری لزوماً به خشنودی نمی‌انجامد (غیاثوند، ۱۳۹۰: ۳۷-۳۳). یعنی پذیرش شرایط سخت اجتماعی لزوماً بیانگر رضایتمندی و آرامش واقعی در جامعه نیست، بلکه نشان دهنده رفتار سازگاران جهت کنترل شرایط تا برون رفت از آن است و اگر این رفتار طولانی شود عواقبی از قبیل خمودگی رفتاری، عدم رضایت و ناخشنودی و به تبع آن پرخاشگری و مرگ اجتماعی خواهد شد (جی براهام، ۱۳۸۸: ۳۷-۳۶؛ گالبرایت، ۱۳۸۲: ۱۷-۱۶). در چند دهه اخیر رویکرد رضایتمندی از جمله رویکردهایی است که با مباحث کیفیت محیط در ارتباط است و بیشتر به کیفیت محیط شهری و کیفیت فضای عمومی شهری پرداخته شده است (دوزدوژانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۱۱).

۳- روش پژوهش

با توجه به ماهیت موضوع و مؤلفه‌های مورد بررسی، رویکرد حاکم بر این پژوهش روش پیمایشی با استفاده از پرسشنامه است. علاوه بر این، به منظور تقویت پایه‌های نظری و دقت در گردآوری اطلاعات از روش‌های مطالعه اسناد و مدارک، نیز استفاده شده است. برای سنجش روایی از روش روایی صوری و برای آزمودن پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید. در این مرحله پایایی به روش ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه ۰/۷۸ بدست آمد.

نتایج آزمون ضریب همبستگی نشان داد که در سطح اطمینان ۹۵ درصد میان نمرات پاسخگویان، همبستگی وجود دارد ($R=0/837 \text{ sig}00/000$) به این ترتیب می‌توان گفت که پرسشنامه‌ی توزیع شده از پایایی بالایی برخوردار است. جامعه آماری پژوهش تمام کاربران فضا دارای سن بالاتر از ۱۰ سال شامل تمامی افرادی که به صورت ثابت و غیر ثابت از فضای عمومی میدان استفاده می‌کنند، می‌باشد که به صورت مستمر در زمانی مشخص از فضای مورد نظر بهره می‌برند. برای محاسبه نمونه از فرمول کوکران (حافظ‌نیا، ۱۳۸۰: ۱۱۷) با خطای استاندارد ۵ درصد و سطح اطمینان ۹۵ درصد استفاده شده است و با توجه به آمار ساعتی از ایستگاه مترو منیریه و جمعیت مشخص استفاده کننده در یک ساعت خاص، معین گردید که حجم نمونه برابر ۸۰ نفر برآورد شده باشد. نمونه‌گیری مورد استفاده در این پژوهش نمونه‌گیری تصادفی ساده است. در این بررسی برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و آزمون فرضیه از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی مانند توزیع فراوانی، ضریب همبستگی، رگرسیون و واریانس با استفاده از نرم افزار SPSS و از مدل تحلیل مسیر کمک گرفته شده است.

۴- مدل تحلیل پژوهش

با توجه به مطالعات اکتشافی و نظریات و تحقیقات به دست آمده، به لحاظ نظری جهت تبیین عوامل مؤثر بر رضایتمندی کاربران فضا، متغیرها به صورت زیر خلاصه می‌شود تا روابط بین متغیرها به وسیله آزمون تجربی بررسی و محاسبه گردد.

الف- متغیر تابع: متغیر تابع در این پژوهش رضایتمندی کاربران فضا از فضای عمومی شهری در میدان منیریه می‌باشد.

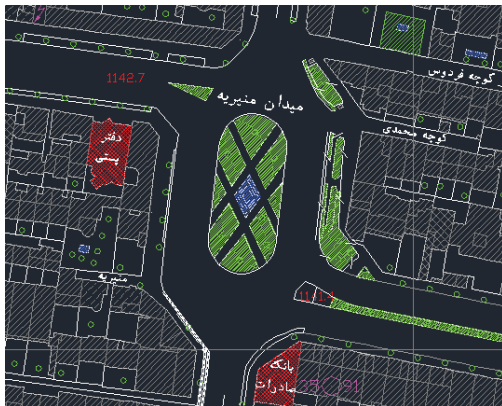
ب- متغیرهای مستقل: متغیرهای مستقل شامل نفوذپذیری، تنوع، غنا، ادراک شخصی، مقتضیات بصری، خوانایی، رونق و وسعت است.

۵- معرفی میدان منیریه تهران

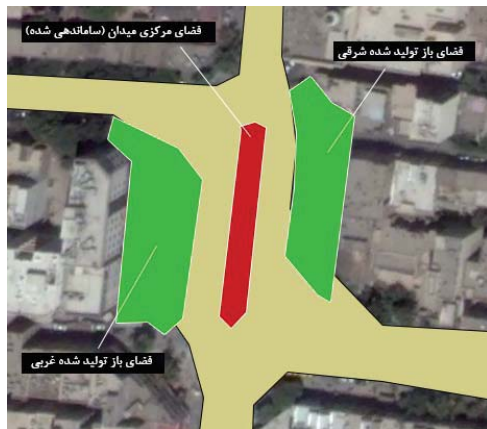
میدان منیریه با مساحت ۱۳۷۴ متر مربع، در منطقه ۱۱ شهرداری تهران واقع شده است. این میدان یکی از قطب‌های بورس کالاهای ورزشی در تهران می‌باشد که این امر باعث افزایش تردد افراد ناشناس به فضای موجود در میدان شده است. (نقشه ۱).

این میدان یکی از میادین خیابان ولیعصر^(۴) می‌باشد که از لحاظ ارتباطی به خط ۷ اتوبوسرانی تندرو و ایستگاه مترو خط ۳ مرتبط است. این میدان به ۵ خیابان که عبارتند از:

مرکزیت تشکیل شده بود جای خود را به ۳ فضای مستقل می‌دهد (نقشه ۳).

تصویر ۱. نمایش میدان منیریه قبل از ساماندهی و بازآفرینی فضا (منبع: آرشیو شهرداری تهران)

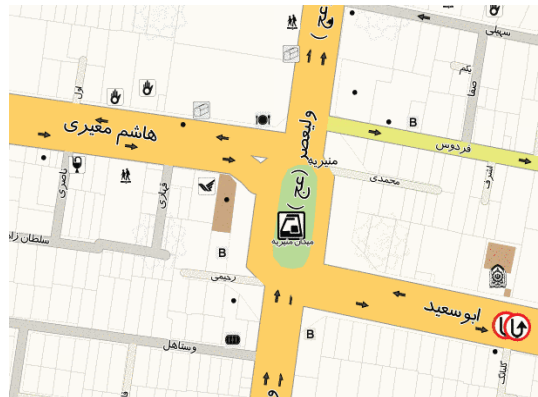

نقشه ۳. نمایش به تفکیک فضا از فضاهای بازآفرینی شده در میدان منیریه تهران (منبع: نگارندگان)

دو فضای کناری میدان که از هر کدام ورودی مترو و با طرح مبلمان شهری آمیخته است و یک فضای مرکزی در راه ارتباطی میدان که حرکت وسایل نقلیه را تسریع می‌بخشد تشکیل شده است. در این بین بیشتر تمرکز طراحان فضا به سمت دو فضایی که در کناره میدان و نقش بیشتری را در ایجاد فضای عمومی ایفا می‌کنند معطوف شده است (تصویر ۲ و ۳).

همان طور که مشخص است در این دو فضای سعی شده با استفاده از مبلمان شهری، آبنما، پوشش گیاهی و حوض به ایجاد یک فضای پویا در کنار تعاملات اجتماعی موجود اقدام شود. حال تا چه حد این فضای بازآفرین شده توانسته است رضایت کاربران فضا را به همراه داشته باشد هدفی است که این مقاله در پی رسیدن به آن می‌باشد.

خیابان ولیعصر (ع) از شمال و جنوب، خیابان معیری از غرب، خیابان ابوسعید از شرق و خیابان فردوس از شمال شرق متصل می‌باشد (نقشه ۲).

نقشه ۱. معرفی محدوده مورد مطالعه (منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۴)

نقشه ۲. معرفی شبکه ارتباطی میدان منیریه تهران (منبع: شهرداری تهران، ۱۳۹۴)

میدان منیریه به دلیل نزدیکی به قلب اقتصادی پایتخت (بازار تهران) از نظر ارتباطی و بصری اهمیت ویژه‌ای دارد و گذر دوخط ارتباطی مهم تهران از این میدان حاکی از ویژگی خاص میدان است. در سال‌های قبل میدان منیریه مانند اکثر میدان‌های دیگر از یک مرکزیت در راه ارتباطی، که مرکز میدان به وسیله مبلمان شهری و فضای سبز مدیریت می‌شد (تصویر ۱).

با اجرای عملیاتی عمرانی خط ۳ مترو تهران و عبور آن از میدان منیریه و ایجاد یک ایستگاه مترو در این میدان اقدام به تخریب فضای موجود و ساماندهی و بازآفرینی فضای عمومی میدان از نظر کارکردی و کالبدی شد. پس از اتمام عملیات عمرانی مترو فضای که در گذشته از یک

برای آزمون فرضیه از رگرسیون چند متغیره استفاده شده است. جدول ۲ نشان می‌دهد که بین میانگین رضایتمندی کاربران از فضای بازآفرینی شده به عنوان متغیر وابسته (نفوذپذیری، تنوع، غنا، ادراک شخصی، مقتضیات بصری، خوانایی، رونق و وسعت) که بیانگر وضعیت فضای عمومی شهری است به عنوان متغیرهای مستقل تفاوت و رابطه وجود دارد. بدین معنی که بین غنا و میزان رضایتمندی از فضا تفاوت و بین دیگر متغیرها رابطه وجود دارد. هر چه قدر غنا کاربران فضا افزایش می‌یابد از میزان رضایتمندی کاسته می‌شود و در دیگر موارد با افزایش و بالا بودن وضعیت نفوذپذیری، تنوع، ادراک شخصی، مقتضیات بصری، خوانایی، رونق و وسعت بر میزان رضایتمندی کاربران فضا افزوده می‌شود.

جدول ۲: آزمون رگرسیون چند متغیره برای سنجش رابطه بین ۷ متغیر و میزان رضایتمندی کاربران از فضا

sig	T	Beta	Stcl.B	B	نام متغیرها
۰/۰۶۳	۲/۲۰۹	-	۱۱/۷۵	۲۵/۹۶	نفوذپذیری
۰/۷۹۳	-۰/۲۷۳	۰/۱۶۹	۳/۶۳۸	-۰/۹۹۳	غنا
۰/۰۸۳	-۲/۰۲۱	-۰/۷۴۴	۱/۰۷۵	-۲/۱۷۳	خوانایی
۰/۰۰۱	۰/۸۲۹	۰/۵۲۹	۵/۸۵	۳/۹۴	تنوع
۰/۰۰۶	۰/۷۹۱	۰/۳۲۲	۴/۹	۳/۶۲	ادراک شخصی
۰/۰۰۸	۰/۴۲۵	۰/۲۳۶	۲/۶	۳/۲۱	رونق و وسعت
۰/۰۰۵	۰/۳۹۵	۰/۰۴۹	۲/۹۳	۱/۸۲	مقتضیات بصری

ضریب همبستگی (رگرسیون) ۷ متغیر و میزان رضایتمندی کاربران از فضای عمومی بازآفرینی شده ۰/۷۴۵ است که با سطح اطمینان ۹۹ درصد این رابطه معنادار است (sig=0/000). همچنین، ضریب تعیین (R2) این رابطه نیز ۰/۵۱ می‌باشد و نشان می‌دهد که ۰/۵۱ واریانس متغیر رضایتمندی کاربران از فضای عمومی بازآفرینی شده به وسیله ۷ متغیر تعیین می‌شود.

۶-۱- روابط چند متغیره بر اساس مدل تحلیل مسیر

این روش به عنوان تکنیکی برای توضیح و توصیف یک سیستم ارتباطی بین متغیرها است؛ به این ترتیب که در تحلیل مسیر ضریب همبستگی هر متغیر مستقل با متغیر وابسته بر اثر مستقیم آن متغیر مستقل روی متغیر وابسته و اثرات غیر مستقیم مزبور از طریق متغیرهای مستقل دیگر روی متغیر وابسته تقسیم می‌شود (کوهی و تقوی،

تصویر ۲. فضای غربی بازآفرینی شده میدان منیریه (منبع برداشت میدانی)

تصویر ۳. فضای شرقی بازآفرینی شده میدان منیریه (منبع برداشت میدانی)

۶- یافته‌ها و نتایج پژوهش

میزان رضایتمندی کاربران از فضای عمومی بازآفرینی شده در میدان منیریه تهران، همانطوری که در مدل تحلیلی اشاره شد به شرح ارائه می‌گردد: پرسشنامه دارای ۱۲ پرسش برای سنجش رضایتمندی کاربران فضا از میدان منیریه به عنوان یک فضای باز آفرین شده بر مبنای طیف ۵ مقیاسی است که متغیرهای مستقل در آن جای داده شده است. با نگاهی به جدول ۱ ملاحظه می‌شود، در مجموع ۷۰ درصد کاربران فضا از فضای بازآفرینی شده رضایتمندی در حد زیاد و خیلی زیاد دارند. بدین ترتیب می‌توان گفت که نتایج این تحقیق حاکی از متوسط به پایین بودن میزان ناراضی از فضای بازآفرینی شده میدان منیریه تهران است.

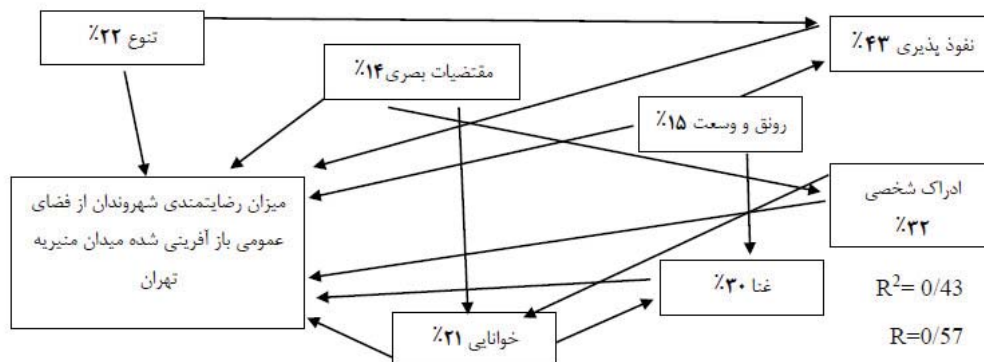
جدول ۱: میزان رضایتمندی کاربران از فضای عمومی بازآفرینی شده میدان منیریه تهران

گویه‌ها	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
خیلی ناراضی	۴	۵	۵
ناراضی	۱۰	۱۲/۵	۱۷/۵
تا حدودی راضی	۱۰	۱۲/۵	۳۰
راضی	۲۱	۲۶/۲۵	۵۶/۲۵
خیلی راضی	۳۵	۴۳/۷۵	۱۰۰
جمع	۸۰	۱۰۰	

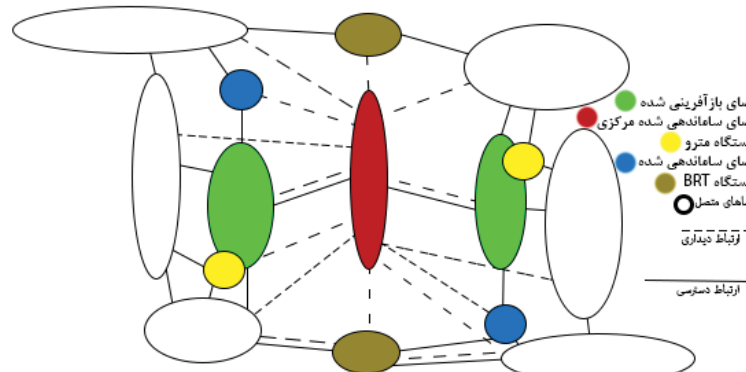
گوناگونی بر میزان رضایتمندی کاربران از فضا باز آفرینی شده داشته‌اند به طوری که نفوذپذیری به میزان ۴۳ درصد، ادراک شخصی به میزان ۳۲ درصد، غنا به میزان ۳۰ درصد، تنوع به میزان ۲۲ درصد، خوانایی به میزان ۲۱ درصد، رونق و وسعت به میزان ۱۵ درصد و مقتضیات بصری به میزان ۱۴ درصد تاثیر داشته‌اند.

بر اساس نتایج حاصل از مدل تبیینی تحلیل مسیر میزان رضایتمندی کاربران از فضا می‌توان استدلال کرد که این متغیر متأثر از عوامل مختلفی است که در شبکه‌ای از روابط علی بایکدیگر و به صورت مرکب و مجموع قرار داشته و کل تغییرات آن توسط مجموع متغیرهای مستقل بیان می‌گردد. در این مدل نمودار (۱) متغیرهای نفوذپذیری، تنوع، غنا، ادراک شخصی، مقتضیات بصری، خوانایی، رونق و وسعت هم به طور مستقیم و هم به طور غیرمستقیم بر متغیر تابع تاثیر می‌گذارند.

۱۳۸۲: ۱۰۵). نتایج حاصل از پژوهش نیکویی و برازش مدل تحلیل از طریق کاربرد رگرسیون چند گانه و تحلیل مسیر (کلانتری، ۱۳۸۲: ۲۴۲-۲۲۳). نمودار (۱) نشان می‌دهد که با توجه به ضریب تاثیر متغیر مستقل (ضریب Beta)، ضریب همبستگی رگرسیون چندگانه (R)، ضریب تعیین (R^2)، آزمون معنی داری حضور متغیر مستقل در معادله (T) و میزان معنی داری (Sig)، متغیرهای نفوذپذیری، تنوع، غنا، ادراک شخصی، مقتضیات بصری، خوانایی، رونق و وسعت به عنوان تعیین کننده ترین عوامل تاثیرگذار بر میزان رضایتمندی کاربران از فضای عمومی باز آفرینی شده مطرح‌اند که بیشترین تغییرات متغیر وابسته (میزان رضایتمندی کاربران از فضا) را بیان می‌کنند. میزان ضریب تعیین (R^2) به مقدار ۰/۴۳ بوده که نشان می‌دهد حدود ۴۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته ناشی از متغیرهای مستقل مورد بررسی است. هر یک از متغیرهای مستقل تاثیرات

نمودار ۱. تحلیل مسیر رابطه ی متغیرهای مستقل با میزان رضایتمندی کاربران از فضا (منبع نگارندگان)

نقشه ۴. دیاگرام فضای باز آفرینی شده در میدان منیریه تهران (منبع نگارندگان)

۷- نتیجه‌گیری

امروزه با توجه به گسترش روابط اجتماعی، نیاز به فضاهایی برای ایجاد ارتباطات بیشتر بین افراد احساس می‌شود. هر چند فضا در نوع خود به کالبد و کارکرد محدود می‌شود ولی فضاهای عمومی می‌توانند اثرات قابل ملاحظه‌ای در مقیاس خرد و کلان ایجاد نمایند. از این رو بازآفرینی فضای عمومی در کالبد شهری می‌تواند در جهت بهبود روابط موثر باشد. میدان منیریه تهران نمونه عینی از فضای بازآفرین شده در محیط شهری و فضای عمومی می‌باشد. نتایج به دست آمده از این پژوهش در راستای هدف تحقیق به شرح زیر جمع‌بندی می‌شوند:

- میزان رضایتمندی کاربران فضا از فضای عمومی بازآفرینی شده میدان منیریه تهران زیاد و خیلی زیاد بوده است.
- ادراک شخصی یکی از عوامل مؤثر بر میزان رضایتمندی کاربران فضا بوده است. به طوری که با افزایش ادراک شخصی بر میزان رضایتمندی از فضای عمومی بازآفرینی شده افزوده می‌شود.
- خوانایی یکی دیگر از عوامل مؤثر بر میزان رضایتمندی کاربران فضا بوده است. به طوری که با افزایش خوانایی بر میزان رضایتمندی از فضای عمومی بازآفرینی شده افزوده می‌شود.
- تنوع شامل (کاربری، فعالیت، دسترسی و ...) هر چقدر بالاتر باشد بر میزان رضایتمندی کاربران فضا از فضای عمومی بازآفرینی شده افزوده خواهد شد.

پی‌نوشت

- همچنان که خود کاربران فضا ابراز می‌کنند، عدم غنا باعث عدم آرایه نظر در مورد فضا خواهد شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که کاربران فضا که دارای غنا بالاتری بوده‌اند از فضای عمومی بازآفرینی شده رضایتی نداشتند.
- نفوذ پذیری محور اساسی رضایتمندی را تشکیل می‌دهد. بدون وجود نفوذپذیری موفقیت یک فضای عمومی دور از تصور خواهد بود. نفوذپذیری یکی از عوامل مؤثر بر میزان رضایتمندی شهروندان از فضای عمومی بازآفرینی شده میدان منیریه تهران بوده است.
- کاربران فضا مقتضیات بصری و رونق و وسعت بیشتری را از فضا دریافت کرده‌اند و از فضای عمومی بازآفرینی شده رضایت بیشتری دارند.
- نتایج حاصل از تحلیل مسیر نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل به طور کلی حدود ۴۳ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین می‌کنند. به طوری که نفوذپذیری به میزان ۴۳ درصد، ادراک شخصی به میزان ۳۲ درصد، غنا به میزان ۳۰ درصد، تنوع به میزان ۲۲ درصد، خوانایی به میزان ۲۱ درصد، رونق و وسعت به میزان ۱۵ درصد و مقتضیات بصری به میزان ۱۴ درصد تاثیر داشته‌اند.
- به عنوان تحلیل کاربردی در این مقاله می‌توان به ساماندهی بخش غنا در محدوده فوق به عنوان یک دستور کار اجرایی یا طراحی اشاره نمود.

1. Goodman
2. Kalsrvp
3. Glazer
4. Dratly
5. Wolfgang
6. Vrpvl
7. Quality
8. Jacob
9. Appleyard
10. Hyldr Push Ferry
11. Bently
12. Larkin
13. Kantryl

فهرست منابع

- ابراهیمی، محمدحسن (۱۳۸۸)، میدان؛ فضاهای تعریف نشده شهرهای ایرانی، فصلنامه هویت شهر شماره ۴.
- بحرینی، سید حسین (۱۳۸۳)، تحلیل فضاهای شهری در رابطه با الگوهای رفتاری استفاده کنندگان و ضوابطی برای طراحی، تهران، دانشگاه تهران.
- براند فری، هیلدر (۱۳۸۳)، طراحی شهری به سوی یک شکل پایدارتر شهر، مترجم: حسین بحرینی، تهران، انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- بهرامی‌نژاد، دهقان (۱۳۸۲)، شناخت و ارزیابی کیفیت محیط شهری در بافت میانی شهرها، مطالعه موردی بافت میانی شهر شیراز، دانشگاه شیراز.
- پاشایی، علی (۱۳۶۹)، فرهنگ اندیشه نو. تهران: انتشارات مازیار.

- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵)، راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران. تهران: انتشارات وزارت مسکن و شهرسازی.
- پامیر، سای (۱۳۸۹)، آفرینش مرکز شهری، سرزنده اصول طراحی شهری و بازآفرینی، مترجم: مصطفی بهزادفر، تهران: انتشارات علم و صنعت.
- پورجعفر، محمدرضا؛ دهقانی، فهیمه (۱۳۹۰)، نقش بازآفرینی مناظر فرهنگی بر ارتقای کیفیت زندگی شهروندی (نمونه موردی: مجموعه زندیه شیراز)، فصلنامه نقش جهان، ص ۸۳.
- پورجعفر، محمدرضا؛ صادقی، علیرضا (۱۳۸۸)، خوانش تأثیر ساماندهی محورهای بصری بر ارتقای کیفیت محیط فضاهای عمومی شهری نمونه موردی: خیابان آزادی تهران: دوفصلنامه مدیریت شهری شماره ۲۴، صص. ۶۵-۸۰.
- جی براهام، باربارا (۱۳۸۸)، هدفیابی، راهنمایی به سوی احساس رضایت فردی، مترجم: جواد منتظری و شهناز منتظری، تهران: نسل نواندیش.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۰)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران: انتشارات سمت.
- حبیبی، سید محسن (۱۳۷۹)، فضای شهری و حیات مدنی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۷.
- حناچی، پیروز (۱۳۸۶)، بررسی تطبیقی تجارب مرمت شهری در ایران و جهان، تهران: نشر سبحان نور.
- دوزدوزانی، یاسمین؛ اعتصام، ایرج؛ نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۴)، مقایسه رضایتمندی شهروندان میداین نقش جهان، بهارستان، دل کامپو و ناوونا از طراحی میداین اجتماع‌پذیر شهری، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال ششم، شماره ۲۱، ص ۱۱۱.
- رفیعیان، مجتبی؛ خدائی، زهرا (۱۳۸۸)، بررسی شاخص‌ها و معیارهای موثر بر رضایتمندی شهروندان از فضاهای عمومی شهری، مجله راهبرد، شماره ۵۳، سال هجدهم، ص ۲۲۸.
- سیفایی، مهسا (۱۳۸۴)، مطلوبیت سنجی استفاده از فضاهای عمومی با تأکید بر برنامه‌ریزی مشارکتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- شهرداری تهران (۱۳۹۴)، بازیابی مرداد ماه ۱۳۹۴، <http://www.Tehran.ir>.
- صدیقی، حسین (۱۳۸۵)، بررسی نقش فضاهای شهری در توسعه دموکراسی، اولین همایش بین‌المللی شهر برتر، طرح برتر، سازمان عمران شهرداری همدان.
- غیاثوند، احمد (۱۳۹۰)، بررسی میزان رضایت کاربران فضا از اقدامات شهرداری در زمینه کاهش آلودگی هوا، تهران: جامعه شناسان.
- گالبرایت، جان کنت (۱۳۸۲)، فرهنگ رضایت طلبی، مترجم: سعید ساری اصلانی، تهران: انتشارات نی.
- گلکار، کورش (۱۳۷۹)، مولفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری، مجله صفا، شماره ۳۲.
- یگانه، منصور؛ بمانیان، محمدرضا؛ مهدی‌پور، صفا (۱۳۹۱)، تحلیل فازی رابطه تفاوت‌های فرهنگی کاربران فضا با معیارهای ارزش‌گذاری کیفیت فضای عمومی شهری (مطالعه موردی: فضاهای عمومی تهران)، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، ص ۴.
- Aykaç P., Rifaioğlu MN, Altınz AGB, Güçhan N., (2009). DesignInterventions as Regenerators in Historic Towns: Proposal for Ayvalık Historicdepots Region, In the International Conference on the Urban Projects, Architectural Intervention in Urban Areas, TU, Delft, The Netherlands.
- Dorr Nathan (2002). Quality of Place in Rural Minnesota, North Minnesota Foundation.
- Golany G., (1996). Geo Space Urban Design, John Wiley and Son, New York.
- Jacobs A., Appleyard D., (1987). Towards an Urban Design Manifesto, American Planning Association Journal, No. 1, Vol. 53, pp. 113-120.
- Lynch K., (1981). A Theory of Good City Form, Cambridge, MIT Press.
- Mitchell D (1996). Introduction: Public Space and the City, Urban Geography, Vol. 17, No. 2.
- Roberts P., Sykes H., (2000). Urban Regeneration: A Handbook, London, Thousand Oaks, Calif, Sage.